

МАКСИМОВА А. В.

к. е. н., доцент

Криворізький економічний інститут ДВНЗ «Криворізький національний університет»

**РЕФИНАНСУВАННЯ БАНКІВ: МЕХАНІЗМ ЗАСТОСУВАННЯ, ОСОБЛИВОСТІ
ОБЛІКУ, АНАЛІЗ, ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ**

Стаття присвячена рефінансуванню НБУ вітчизняних комерційних банків в сучасних умовах функціонування банківської системи. Мета статті – дослідження теоретичних та прикладних аспектів використання, обліку, аналізу та контролю операцій з рефінансування банків та визначення шляхів їх вдосконалення, подолання виявлених проблем. Дослідження проведено за допомогою загальнонаукових (індукції, дедукції, наукового узагальнення, порівняння, системності та комплектності), економіко-статистичних (співставлення, табличного, графічного, метод укрупнення результатів, кількісного) методів аналізу. В статті визначено особливості облікових процедур інструментів рефінансування банків в установах НБУ та в банках-позичальниках. Досліджено нормативне забезпечення здійснення операцій з рефінансування. Розглянуто класифікацію інструментів рефінансування, що застосовує НБУ. Проаналізовано сучасні тенденції, що відбуваються в процесі розвитку та вдосконалення механізмів рефінансування банків. Розглянуто світовий досвід рефінансування банків. За результатами дослідження виявлено основні проблеми та недоліки в сфері механізму застосування, обліку, контролю та аналізу операцій з надання, отримання, погашення кредитів рефінансування. Запропоновано шляхи вирішення проблем та внесено пропозиції щодо вдосконалення системи обліку операцій з рефінансування для НБУ та комерційних банків.

Ключові слова: рефінансування, банківська система, НБУ, ліквідність, операції репо, кредит овернайт, стабілізаційний кредит.

МАКСИМОВА А. В.

к. э. н., доцент

Криворожский экономический институт ГБУЗ «Криворожский национальный университет»

**РЕФИНАНСИРОВАНИЕ БАНКОВ: МЕХАНИЗМ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ,
ОСОБЕННОСТИ УЧЕТА, АНАЛИЗ И ПУТИ РЕШЕНИЯ ПРОБЛЕМ**

Статья посвящена рефинансированию НБУ отечественных банков в современных условиях функционирования банковской системы. Цель статьи – исследование теоретических и прикладных аспектов использования, учета, анализа и контроля операций по рефинансированию банков, а также определение путей их усовершенствования, устранение выявленных проблем. Исследования проведены с помощью общенаучных (индукции, дедукции, научного обобщения, сравнения, системности и комплектности), экономико-статистических (сопоставления, табличного, графического, метода укрупнения результатов, количественного) методов анализа. В статье определены особенности учетных процедур инструментов рефинансирования банков в учреждениях НБУ, а также в банках-заемщиках. Исследовано нормативное обеспечение операций рефинансирования, осуществляемых НБУ. Проанализированы современные тенденции, происходящие в процессе развития и усовершенствования механизмов рефинансирования банков. По результатам исследования выявлены основные проблемы и недостатки в сфере механизма использования, учета, контроля и анализа операций по предоставлению, получению, погашению кредитов по линии рефинансирования. Предложены пути решения проблем и внесены предложения по совершенствованию системы учета операций по рефинансированию для НБУ и коммерческих банков.

Ключевые слова: рефинансирование, банковская система, НБУ, ликвидность, операции репо, кредит овернайт, стабилизационный кредит.

MAKSYMOVA A. V.

candidate of economical sciences, associate professor

Kryvyi Rih Economic Institute of State Institution of Higher Education

"Kryvyi Rih National University".

**REFUNDING OF BANKS: MECHANISM OF APPLICATION, PECULIARITIES
OF ACCOUNTING, ANALYSIS, PROBLEMS AND WAYS OF THEIR SOLUTION**

The article is focused on the refunding of domestic banks by the NBU (National Bank of Ukraine) in modern conditions of the banking system functioning. The aim of the article is the research of the theoretical

and applied aspects of application, accounting, analysis and control of operations on the refunding of banks, and also determination of the ways of their improvement, the elimination of revealed problems. The research is conducted by means of general scientific methods (induction, deduction, scientific generalization, comparison, systemic and completeness), economic and statistical methods (comparison, table, graph methods, method of enlargement of results, quantitative methods of analysis). The peculiarities of accounting procedures of the instruments of the refunding of banks in the NBU establishments, and also in borrowing banks are defined in the article. The author investigates the normative security of the refunding operations, carried out by the NBU, analyses modern tendencies taking place in the process of the development and improvement of the mechanisms of refunding of banks. Basic problems and shortcomings in the field of the mechanism of application, accounting, control and analysis of the operations on drawings, repayment of credits along the line of refunding have been revealed based on the research findings. The ways of solution of problems are offered and suggestions on perfection of the system of accounting of operations on refunding for the NBU and commercial banks are brought in.

Keywords: *refunding, banking system, the NBU, liquidity, repurchase agreement, overnight credit, stabilization loan.*

maksimova102@ukr.net

Постановка проблеми. Світова фінансово-економічна криза, не оминувши Україну, значною мірою порушила функціонування кредитної системи і стала причиною банківської кризи: виникли проблеми з ліквідністю та платоспроможністю банківських кредитних установ. У такій ситуації вирішальною є роль НБУ як кредитора останньої інстанції, який здійснює підтримку ліквідності банків шляхом рефінансування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У вітчизняній науковій літературі дослідженню проблем рефінансування банків приділялася особлива увага. Зокрема, значний вклад у розкриття сутності рефінансування внесли А. Ковалюк, У. Ніконенко, С. Реверчук; аналізу інструментів рефінансування та вдосконаленню його механізмів присвячені праці С. Лобозинської, В. Міщенко, М. Савлука, А. Сомика, А. Шаповалова; дослідженням організації обліку використання інструментів рефінансування НБУ присвячені наукові праці О. Васюренка, О. Гриценка, М. Денисенка, В. Кротюка, С. Львовчкіна, Л. Московкиної, В. Полякова та інших. Однак останні події в банківському секторі вимагають нового погляду на особливості обліку операцій з рефінансування банків та спонукають до пошуків шляхів його вдосконалення.

Мета і завдання дослідження. Дослідження теоретичних та прикладних аспектів обліку, аналізу та контролю операцій з рефінансування банків та визначення шляхів їх вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи сутність поняття рефінансування, звернемо увагу на тлумачення цього поняття в загальному вигляді. Можна визначити класичне визначення рефінансування (від англ. *refinancing*) – погашення позикового капіталу за допомогою отримання нових позик. У зарубіжних авторів рефінансування – це зміна старого облігаційного випуску новим, при настанні терміну погашення старого випуску, задля зменшення процентної ставки по боргу [1, с. 142].

У словниках фінансових термінів повідомляється, що рефінансування – це погашення старої заборгованості, шляхом отримання нових зобов'язань [2]. У англійських авторів Дж. Бейлі, Р. Александера та У. Шарпа рефінансування визначається як заміна засобів, які були витрачені на певний момент часу, іншими фінансовими ресурсами для продовження надання кредиту, коли всі засоби розподілені або погасити заборгованість, що утворилась [3, с.988].

Таким чином, можна відзначити що одні автори розглядають рефінансування з боку комерційних банків, включаючи міжбанківські кредити, кредити центрального банку та інші, а інші досліджують рефінансування з боку кредитування центральним банком комерційних банків.

Для комерційних банків рефінансування в центральному банку – це останній спосіб регулювання їхньої ліквідності, і НБУ виступає для них у ролі кредитора останньої інстанції. Для НБУ рефінансування комерційних банків – це по-перше, канал безготівкової емісії, а по-друге – спосіб запобігання банківській паніці. У випадку кризової ситуації на грошовому ринку НБУ надає негайно додаткові резерви на кредитній основі тим банкам, котрі потребують їх найбільше. Слід при цьому відзначити, що НБУ має право, але не

зобов'язаний рефінансувати комерційні банки, тому і банки повинні розуміти отримання кредитів від НБУ як привілей, а не право.

Сутність політики рефінансування у широкому розумінні полягає у зміні НБУ умов рефінансування комерційних банків і в регулюванні у такий спосіб попиту з їхнього боку на додаткові резерви, тобто на кредити НБУ.

Згідно зі статтею 25 Закону України «Про Національний банк України» [4] одним із основних економічних заходів і методів грошово-кредитної політики є регулювання обсягу грошової маси, зокрема, через рефінансування комерційних банків. Відповідно до статті 42 Закону України «Про Національний банк України» НБУ надає кредити комерційним банкам для підтримки ліквідності за ставкою не нижче ставки рефінансування Національного банку та в порядку, визначеному Національним банком.

Види та порядок надання кредитів Національним банком України комерційним банками визначено у Положенні про регулювання Національним банком України ліквідності банків України шляхом рефінансування, депозитних та інших операцій, затвердженому постановою Правління Національного банку України від 30.04.2009 № 259 [5]. Згідно з цим Положенням для ефективного регулювання ліквідності банків, виконання функції кредитора останньої інстанції Національний банк з урахуванням поточної ситуації на грошово-кредитному ринку застосовує, зокрема, такі інструменти:

- операції з рефінансування (постійно діюча лінія рефінансування для надання банкам кредитів овернайт, кредити рефінансування);
- операції репо (операції прямого репо, операції зворотного репо);
- операції з власними борговими зобов'язаннями (депозитні сертифікати овернайт та до 90 днів);
- операції з державними облігаціями України.

Відповідно до положень «Про надання Національним банком України стабілізаційних кредитів банкам України, затвердженого Постановою Правління НБУ від 13.07.2010 р. № 327, та «Про окремі питання рефінансування банків», затвердженого Постановою Правління НБУ від 22.05.2014 р. № 303, з метою забезпечення безпеки та фінансової стабільності банківської системи, захисту інтересів вкладників і кредиторів платоспроможні банки можуть отримувати кредити від НБУ на певних умовах та терміном до 2-х років [6; 7].

Згідно з прийнятим «Положенням про надання Національним банком України кредитів банкам України для збереження їх ліквідності» [8], затвердженого Постановою Правління НБУ від 24.02.2014 р. №91, Національний банк приймає рішення про надання кредиту банку для збереження його ліквідності за таких умов: зменшення на 2% за останні 5 робочих днів до дати звернення банку обсягу вкладів (депозитів) фізичних та юридичних осіб, які обліковуються банком на балансових рахунках 2600, 2602, 2605, 2610, 2615, 2620, 2622, 2625, 2630, 2635, 2650, 2651, 2652, 2655, Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України, затвердженого постановою Правління НБУ від 17.06.2004 р. № 280 [9], та неможливості підтримання банком своєї ліквідності в Національному банку шляхом застосування інших інструментів підтримання ліквідності банків.

Дослідження показали, що механізм рефінансування банків в Україні пройшов довгий і складний шлях формування: від адресного рефінансування банків за рішенням органів державної влади, що стало причиною не повернення великої частини наданих коштів до застосування інструментів і механізмів рефінансування, які загальноприйняті в міжнародній банківській практиці.

Класифікацію кредитів з рефінансування можливо представити залежно від різних факторів:

- 1) залежно від форми кредитування банківських установ:
 - облікові кредити;
 - ломбардний кредит;
- 2) залежно від методів надання:
 - прямі кредити;
 - кредитні аукціони (тендерний метод);

3) залежно від терміну надання:

- короткострокові, які надаються на 1 або декілька днів (кредит «овернайт»);
- середньострокові, до 1 року (ломбардне кредитування);
- довгострокові, більше 1 року (стабілізаційні кредити);

4) залежно від способів рефінансування банків:

- проведення операцій на відкритому ринку (операції РЕПО);
- проведення операцій на міжбанківському ринку (ломбардне кредитування).

Залежно від класифікації кредитів рефінансування організовується ведення бухгалтерського обліку за встановленим внутрішнім порядком на відповідних аналітичних рахунках балансових та позабалансових рахунків Плану рахунків бухгалтерського обліку як Національного банку України [10], що є кредитором, так і на відповідних аналітичних рахунках комерційних банків-позичальників [9].

Класифікацію рахунків НБУ для обліку операцій з рефінансування наведено на рис. 1.

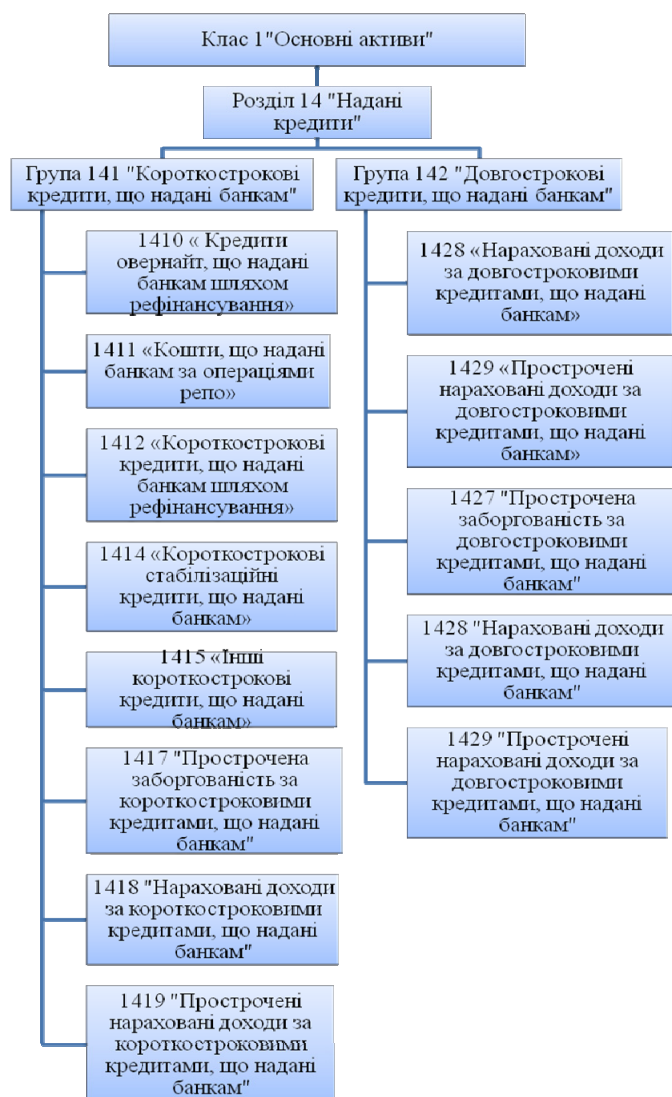

Рис. 1. Класифікація рахунків НБУ для обліку операцій з рефінансування (складено на основі [10])

Для обліку операцій з рефінансування в Плані рахунків НБУ передбачено бухгалтерські рахунки класу 1 «Основні активи» та 14 розділу «Надані кредити». Відповідно у 14 розділі виділено наступні групи рахунків III порядку:

- для обліку короткострокових кредитів – 141 «Короткострокові кредити, що надані банкам»;

– для обліку довгострокових кредитів – «Довгострокові кредити, що надані банкам».

Таким чином, з метою обліку надані комерційним банкам кредити поділяються за терміном погашення, а саме:

- короткострокові (до одного року);
- довгострокові (понад один рік).

Для обліку короткострокових кредитів використовуються такі рахунки IV порядку зазначених вище груп:

- 1410 «Кредити овернайт, що надані банкам шляхом рефінансування»;
- 1411 «Кошти, що надані банкам за операціями репо»;
- 1412 «Короткострокові кредити, що надані банкам шляхом рефінансування»;
- 1414 «Короткострокові стабілізаційні кредити, що надані банкам»;
- 1415 «Інші короткострокові кредити, що надані банкам».

Для обліку нарахованих та отриманих процентних доходів НБУ використовує бухгалтерські рахунки класу 6 «Доходи» та 60 розділу «Процентні доходи». Відповідно у 60 розділі виділено групу рахунків III порядку – 6042 «Процентні доходи за кредитами, що надані банкам».

Відповідно до Плану рахунків бухгалтерського обліку Національного банку України регіональні управління НБУ можуть самостійно розробляти внутрішній план аналітичних рахунків, визначати порядок відкриття рахунків та їх закриття. Постійне супроводження внутрішнього плану аналітичних рахунків здійснюється централізовано.

Нижче представлені систематизовані проведення щодо операцій з рефінансування відповідно до Плану рахунків НБУ (табл. 1).

Одночасно з обліком в НБУ отримання та погашення кредитів з рефінансування відображається і на балансових рахунках комерційного банку-позичальника. Облік кредитів, що отримані комерційним банком від НБУ, ведеться за відповідними субрахунками рахунків 1 класу «Казначейські та міжбанківські операції», 13 розділу «Кошти Національного банку України», а саме:

- 131 «Короткострокові кредити, отримані від Національного банку України» (за цим рахунком обліковуються кредити овердрафт через рефінансування, кошти за операціями репо, короткострокові кредити через рефінансування, короткострокові стабілізаційні кредити, що отримані від Національного банку України);

- 132 «Довгострокові кредити, отримані від Національного банку України» (довгострокові кредити, довгострокові стабілізаційні кредити, отримані від Національного банку України).

Процентні витрати обліковуються за рахунками групи 700 «Процентні витрати за коштами, отриманими від Національного банку України».

Основні проведення щодо відображення операцій із супроводження рефінансування банку представлено в табл.2.

Як зазначалося вище, під час надання кредиту з рефінансування Національним банком комерційному банку операції здійснюються як на балансі НБУ, так і на балансі банку-позичальника. У разі розбіжностей між датою угоди та датою розрахунків, банк-позичальник має відобразити суму зобов'язання з кредитування датою здійснення кредитної операції на позабалансових рахунках, тобто у день виникнення в банку зобов'язання з кредитування: 9110 «Зобов'язання з кредитування, що отримані від банку», а НБУ, в свою чергу, відображає розбіжності на рахунку 9110 «Кредитні лінії та інші зобов'язання з кредитування, що надані».

НБУ в обліку надані зобов'язання з кредитування відображає за дебетом рахунків для обліку наданих зобов'язань з кредитування (рахунки 1 класу), а за кредитом – контррахунок на суму зобов'язання згідно з договором (рахунки 9 класу). Банк-позичальник, в свою чергу, відображає отримані зобов'язання з кредитування за дебетом контр рахунку (рахунки 9 класу), а за кредитом – рахунок для обліку отриманих зобов'язань з кредитування на суму передбачену договором (рахунки 1 класу) [9; 10].

Облік операцій з рефінансування банків в установах НБУ

Зміст операції	Дт	Кт	Сума
1. Надання кредиту (крім зобов'язань за кредитами овернайт)	9110	9910	наданого кредиту
2. Відображення суми наданих кредитів на дату розрахунку (валютування)	1410, 1411, 1412, 1414, 1415, 1423, 1424, 1430	3200, рахунок позичальника	коштів, яка зарахована позичальникові
		1425, 1435	дисконту (у разі надання кредиту з дисконтом, стягнення одноразової комісії тощо)
3. Визнання доходів за наданими кредитами	1418, 1428, 1438	6042, 6043	нарахування процентів
	1425, 1435		амортизації дисконту
4. Отримання доходів (нарахованих процентів та процентів, які позичальник сплачує авансом)	3200, рахунок позичальника	1418, 1419, 1428, 1429, 1438, 1439	отриманих доходів
5. Отримання процентів авансом (доходи, що належать до звітного періоду)	1418, 1428, 1438	6042, 6043	нарахування процентів
	1425, 1435		амортизації дисконту
6. Погашення кредиту та отримання доходів (у разі наявності на дату погашення кредиту нарахованих, але не отриманих процентів)	3200, 3207, рахунок позичальника	1410, 1411, 1412, 1414, 1415, 1417, 1423, 1424, 1427, 1430, 1437	кредиту
		1418, 1419, 1428, 1429, 1438, 1439	нарахованих доходів
7. Списання коштів на погашення заборгованості за наданими кредитами з кореспондентського рахунку банку відповідно до нормативно-правових актів з регулювання ліквідності банків України	3200, 3207, рахунок позичальника	1410, 1411, 1412, 1414, 1415, 1417, 1423, 1424, 1427, 1430, 1437	кредиту
		1418, 1419, 1428, 1429, 1438, 1439	нарахованих доходів
8. Непогашення кредиту в термін, передбачений кредитним договором	1417, 1427, 1437	1410, 1411, 1412, 1414, 1415, 1423, 1424, 1430	простроченої заборгованості за кредитом
9. Неотримання нарахованих доходів у термін, передбачений кредитним договором	1419, 1429, 1439	1418, 1428, 1438	прострочених нарахованих доходів
10. Визнання заборгованості за наданим кредитом та нарахованими за ним доходами сумнівною щодо погашення	1481, 1482, 1483, 1484	1410, 1411, 1412, 1414, 1415, 1417, 1423, 1424, 1427, 1430, 1437	сумнівної заборгованості за кредитом
	1425, 1435	1485	неамортизованого дисконту за кредитом, який визнано сумнівним щодо погашення
	1580	1418, 1428, 1438, 1419, 1429, 1439	сумнівних щодо отримання нарахованих доходів
11. Визнання доходів за знеціненими кредитами	1418, 1428, 1438, 1580	6042, 6043	нарахованих процентів
	1425, 1435, 1485	6042, 6043	амортизації дисконту
12. Одержання коштів на погашення заборгованості за знеціненими кредитами	3200, 3207, рахунок позичальника	1410, 1411, 1412, 1414, 1415, 1417, 1423, 1424, 1427, 1430, 1437, 1481, 1482, 1483, 1484, 1418, 1419, 1428, 1429, 1438, 1439, 1580	погашення заборгованості за кредитом та нарахованими доходами
	1425, 1435, 1485		
	1490	7700	зменшення резерву
13. Надходження коштів на погашення заборгованості за кредитами, списаними з балансових рахунків:			
а) на балансових рахунках	3200	6710	отриманих коштів
б) на позабалансових рахунках	9910	9600	погашення кредиту
	9910	9620	отриманих доходів
14. Списання з обліку непогашеної заборгованості за наданими кредитами та нарахованими за ними доходами	9910	9600	погашення кредиту
	9910	9620	отриманих доходів
15. Непогашення кредиту в термін, передбачений кредитним договором	1447, 1457	1440, 1441, 1450, 1451	простроченої заборгованості за наданим кредитом
16. Неотримання нарахованих доходів у термін, передбачений кредитним договором	1449, 1459, 2779	1448, 1458, 2778	прострочених нарахованих доходів за наданим кредитом
17. Визнання заборгованості за наданим кредитом та нарахованими за ним доходами сумнівною щодо погашення	1481, 1482, 1483, 1484	1440, 1441, 1447, 1450, 1451, 1457	сумнівної заборгованості за наданим кредитом
	1445, 1455	1485	неамортизованого дисконту за наданим кредитом, який визнано сумнівним щодо погашення
	1580, 2980	1448, 1449, 1458, 1459, 2778, 2779	сумнівних щодо отримання нарахованих доходів за наданим кредитом

Таблиця 2

Облік операцій з рефінансування в установах комерційних банків

Зміст операції	Дт	Кт	Сума
1. Отримання короткострокового кредиту	1200	131	отриманого кредиту
2. Повернення короткострокового кредиту	131	1200	поверненого кредиту
3. Отримання довгострокового кредиту	1200	132	отриманого кредиту
4. Повернення довгострокового кредиту	132	1200	поверненого кредиту
5. Нарахування витрат:			
а) за короткостроковим кредитом	700	1318	нарахованих витрат
б) за довгостроковим кредитом	700	1328	
6. Сплата процентів:			
а) за короткостроковим кредитом	1318	1200	сплачених процентів
б) за довгостроковим кредитом	1328	1200	

Таблиця 3

Обсяги та структура кредитів з рефінансування банків України у 2007–2013 рр.
(складено на основі [12])

Інструменти рефінансування	2007		2008		2009		2010		2011		2012		2013	
	Обсяг, млрд. грн.	Процентна ставка, %	Обсяг, млрд. грн.	Процентна ставка, %	Обсяг, млрд. грн.	Процентна ставка, %	Обсяг, млрд. грн.	Процентна ставка, %	Обсяг, млрд. грн.	Процентна ставка, %	Обсяг, млрд. грн.	Процентна ставка, %	Обсяг, млрд. грн.	Процентна ставка, %
Загальний обсяг, у т.ч.	2,5	10,1	169,5	15,3	64,4	16,7	5,2	11,6	28,9	12,4	97,6	8,1	71,5	7,1
кредити овернайт, надані через постійно діючу лінію рефінансування	0,4	15,0	91,8	16,0	12,7	18,1	0,2	9,2	2,1	10,7	28,7	8,8	19,8	7,6
кредити, надані шляхом проведення тендера	2,0	14,5	15,2	16,6	1,2	16,3	0,5	10,5	3,2	11,4	11,7	7,7	13,8	6,8
через операції прямого РЕПО	-	-	23,1	13,8	0,5	16,0	0,1	9,2	23,6	12,0	56,7	7,9	36,0	6,9
довгострокові кредити	-	-	-	-	1,7	1,0	10,5	-	-	-	-	-	-	-
стабілізаційні кредити	-	-	36,8	14,1	46,9	16,1	3,4	8,3	-	-	0,5	9,5	2,0	8,9
через операції СВОП	-	-	2,6	15,1	1,4	23,1	-	-	-	-	-	-	-	-
кредити рефінансування під заставу майнових прав на кошти банківського вкладу (депозиту), розміщеного в НБУ	0,1	8,3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Облікова ставка НБУ	x	8,0	x	12,0	x	10,25	x	7,75	x	7,75	x	7,5	x	6,5
Повернено кредитів	2,1	x	110,4	x	39,8	x	18,5	x	29,5	x	93,6	x	70,5	x

Дослідження показали, що проведення ефективного обліку операцій з рефінансування не можливе без адекватного аналізу та оцінювання даних процесів в динаміці. Обсяги та структура кредитів рефінансування наданих НБУ, а також облікові ставки НБУ та середньозважені процентні ставки за кредитами рефінансування у 2007–2013 рр., надані в табл.3.

Для наочного відображення розвитку рефінансування банків їх обсяги та процентні ставки рефінансування представлено на рис. 1.

З даних наведених в табл. 1 та на рис. 1 видно, що НБУ намагається постійно скорочувати обсяги рефінансування так, як ці операції є емісійними та небажаними для економічного розвитку. Але під час кризових явищ та дестабілізації фінансового ринку, що

призводить до зниження ліквідності банків НБУ вимушений активізувати механізми рефінансування. Під час глобальної фінансової кризи 2008 р. НБУ був не готовий ефективно діяти, дуже часта і швидка зміна вимог для одержання кредитів рефінансування не давала змоги вітчизняним банкам своєчасно відреагувати на них і відповідно отримати підтримку своєї ліквідності.

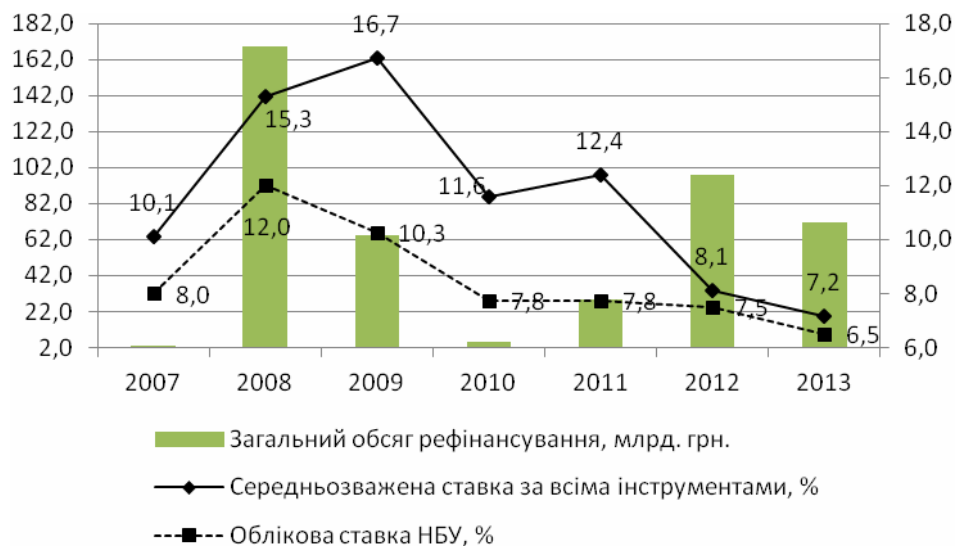

Рис. 2. Динаміка обсягів та процентних ставок рефінансування банків України у 2007–2013 роках

Як свідчать статистичні дані (рис. 1), на початку 2009 р. банківська система України мала проблему щодо масової заборгованості за кредитами. Для мінімізації ризиків неповернення кредитів НБУ залишив за собою право призначати куратора у банк, обмежувати обсяги активних операцій, забороняти видачу нових кредитів та залучення нових вкладників тощо [2]. Куратори у банку або тимчасова адміністрація призначалася для тих установ, які звертались до НБУ з проханням пролонгації кредитів рефінансування, що з боку позичальників розглядалося як санація [3].

Рис. 3. Динаміка кредитів овернайт та наданих шляхом проведення тендера у 2007–2013 роках

На початку 2010 р. у вітчизняних банківських установах почали простежуватися

позитивні тенденції із відновлення платоспроможності, тому НБУ знов перейшов на довгострокове кредитування. Зокрема, Постановою НБУ № 47 від 04.02.2010 р. [11] було затверджено Положення про рефінансування та надання Національним банком України кредитів банкам України на період її виходу на докризові параметри, яке визначало порядок надання НБУ стабілізаційного та стимулюючого кредиту. Стимулюючі кредити повинні були спрямовуватися на кредитування українського товаровиробника. Подібна цілеспрямованість мала стратегічне значення для економіки та безпеки держави, адже мала забезпечити вихід економіки на докризові параметри. Проте стимулюючий кредит банки надавали лише під інвестиційні проекти, які відповідали жорстким вимогам НБУ щодо формування ресурсів кредитування; рішення про видачу кредиту схвалювало Правління НБУ; ці кредити не могли використовуватися для перекредитування вже наявних банківських кредитів позичальника. Такі жорсткі умови стимулюючих кредитів рефінансування НБУ звели нанівець наміри щодо відновлення кредитування реальної економіки. Проте щодо стабілізаційного кредиту, то нормативно-правова база була більш-менш впорядкованою, що сприяло великій питомій вазі (65%) цього виду кредиту в загальній кількості кредитів рефінансування [12, с. 311].

У 2011 р. загальний обсяг операцій з рефінансування банківських установ сягав 28,9 млрд грн, що на 18,7 млрд грн більше, ніж у 2010 р., причому обсяг операцій прямого РЕПО становила 23,6 млрд грн (82%). Значна частка операцій РЕПО у структурі кредитів рефінансування банків, в даний період, була замовлення потребами розвитку ринку державних цінних паперів [13].

За 2011 р. банками повернуто кредитів на загальну суму 29,5 млрд грн, з них достроково – 8,6 млрд грн. Такому результату сприяла регулярна робота НБУ щодо прискорення повернення заборгованості за кредитами рефінансування, основна частка яких була надана під час загострення економічної та фінансової кризи [13].

У 2012 р. загальний обсяг кредитів рефінансування наближався до обсягів кризового 2008 р. і становили 97,6 млрд грн, що на 68,7 млрд грн більше, ніж у 2011 р. Пояснюється така ситуація поточною дефляційною динамікою, адже основна функція НБУ – підтримка цінової стабільності: якщо інфляція йде в мінус, то НБУ збільшує обсяги операцій РЕПО і проводить тендери з рефінансування. Крім того, в цей період банки зверталися до НБУ за рефінансуванням для підтримки короткострокової ліквідності, у т.ч. через підвищення її вартості на міжбанківському ринку [14].

У 2012 р. НБУ видавав нові кредити швидше, ніж банківська система погашала старі. Зауважимо, що великі суми рефінансування були видані проблемним банкам, які перебували на етапі ліквідації [12, с. 313]. Це свідчить про нездатність НБУ своєчасно виводити з ринку проблемні банки, що негативно впливає на стабільність вітчизняної банківської системи. Примітно і те, що нові порції рефінансування часто отримують банки, що не повністю розрахувалися за старими боргами, але у великих обсягах купують ОВДП.

На початок липня 2012 р. в боржниках Нацбанку були більше 50 банків, загальна заборгованість яких досягла 69,3 млрд грн, тоді як на початок року не перевищувала 65 млрд грн [12, с.313]. Проте, відповідно до даних 2010 р., ця заборгованість становила лише 32 млрд грн.

У посткризові 2010–2013 рр., в Україні рівень ліквідності банківської системи був задовільним і необхідності в наступних антикризових кроках не було, проте НБУ у 2014 році для підтримання відновлення зростання обсягів кредитування потрібно зробити більше, ніж загальне регулювання ліквідності банківського сектора.

Дослідження показали, що загалом забезпечено певні умови для належного відображення операцій рефінансування в обліку Національного банку України та комерційних банках, в планах рахунків передбачені рахунки для видачі чи отримання кредитів через інструменти рефінансування. Але і тут існують певні недоліки і проблеми, що потребують вирішення.

Вважаємо, що першою нагальною проблемою рефінансування в Україні є проблема забезпечення технічного питання, такого як надання короткострокових кредитів. У світі

широко використовуються внутрішньоденні кредити, як один з інструментів рефінансування. В багатьох країнах надання таких кредитів виступає певною гарантією забезпечення функціонування національної платіжної системи. Дані кредити можуть досягати великих обсягів та виступати важливим фактором підтримки поточної ліквідності комерційних банків [17, с. 215]. Наприклад, в США внутрішньоденні кредити видаються у великих масштабах, та в них існує певна особливість, в якій не передбачається врегулювання розрахунку пов'язаного з перерахунком федеральних фондів на рахунки до резервних банків. Також широко використовують даний вид рефінансування країни Європейського союзу. У Швеції кредити можуть надаватися у встановлені межі та без забезпечення, а за умови 100% забезпечення видаються без обмежень. В усіх банках, що входять до системи Європейського центрального банку, застосовують короткострокове рефінансування за допомогою видачі кредитів протягом одного операційного дня. Такий механізм забезпечує безперебійні розрахунки в національній системі та системі TARGET [17, с. 314].

Вважаємо, що такий вид рефінансування можна застосувати і в нашій вітчизняній практиці. Адже коли комерційний банк не має джерел надходжень грошових коштів при слабкому міжбанківському ринку, то йому необхідні позичкові кошти для стабілізації ліквідності банку та можливості здійснити платіжні розрахунки. Адже основною ціллю внутрішньоденних кредитів є забезпечення роботи платіжної системи. Національним банком України протягом операційного дня будуть надаватися кошти комерційним банкам, даний кредит повинен бути погашений до кінця операційного дня за рахунок надходжень на кореспондентський рахунок банку. Але якщо кредит не погашається, то його переводять в кредит овернайт. Дані кредити необхідно надавати на платній основі та під забезпечення. Особливістю цього кредиту виступає легкість та простота його отримання, а також швидке проведення певних розрахунків.

Наступною проблемою є недостатньо розвинений ринок державних цінних паперів. Хоча ми і спостерігається тенденцію до зростання використання операцій купівлі-продажу цінних паперів, державних облігацій, але не досить широко, як це використовується в інших країнах. Так, згідно з Листом від 27.03.2014 р. № 19-015/12997 [18], НБУ встановив для банків перелік цінних паперів, які він може розглядати у якості забезпечення кредитів рефінансування у II кварталі 2014 року:

- державні облігації України (ОВДП) усіх випусків;
- депозитні сертифікати НБУ, що знаходяться в обігу;
- облігації ДІУ з додатковим забезпеченням у формі Державної гарантії та зобов'язаннями емітента, яка видана КМУ;
- звичайні іпотечні облігації ДІУ;
- звичайні іпотечні облігації;
- облігації місцевих позик та облігації підприємств;
- векселі суб'єктів господарювання, що авальовані КМУ;
- враховані банком векселі суб'єктів господарювання;
- векселі банків, авальовані іншим банком.

Дані цінні папери повинні відповідати Положенню НБУ №259 [5].

Як показали дослідження, існує ще одна проблема, що знижує ефективність механізму рефінансування – порівняно високі ставки рефінансування. На теперішньому етапі ставка становить на рівні півтори облікової ставки 14,25% ($9,5 \times 1,5$), коли в США вона коливається від 0 до 0,25%. Але навіть останнє зниження ставок за кредитами рефінансування через зростання з 6,5 до 9,5% річних облікової ставки НБУ кардинально не відрізняється від раніше існуючих умов. Так, наприклад, до 15.04.2014 р. ставка рефінансування дорівнювала 19,5% ($6,5 \times 3$), а вартість стабілізаційних кредитів складала – 13% ($6,5 \times 2$). Тоді як наразі вони становлять 19% та 14,5% відповідно. Також існують великі розбіжності зі ставками на міжбанківському ринку, що не дає можливості нормальному функціонуванню комерційним банкам. Вважаємо, що необхідно приблизити відсоткові ставки до адекватного ринковому рівня. Дивлячись на світовий досвід, досить висока ставка рефінансування може сприяти зниженню обсягів рефінансування [19].

Як показали дослідження, в плані рахунків комерційного банку та в плані рахунків НБУ не передбачено окремих рахунків для обліку кредитів, що надані через операції прямого РЕПО та шляхом проведення тендера. Хоча частки таких кредитів від загального обсягу наданих кредитів шляхом рефінансування у 2013 році становили відповідно 50,3% та 19,3% (для порівняння у 2012 році – 58,1% та 12,0%) [13]. На сьогодні такі кредити в НБУ обліковуються на рахунку 1412 «Короткострокові кредити, що надані банкам шляхом рефінансування», а в комерційному банку на 1312 «Короткострокові кредити, що отримані від Національного банку України шляхом рефінансування». З огляду на зазначене вважаємо за доцільне ввести до Плану рахунків комерційних банків та в План рахунків НБУ відповідні рахунки IV порядку для обліку таких груп кредитів рефінансування як ті, що надані через операції прямого РЕПО та шляхом проведення тендера.

Ще однією з проблем діючого механізму рефінансування є недостатній контроль за цільовим використанням кредитів. Важливою проблемою для системи може стати те, що кредити надані НБУ використовуються не за призначенням. Це означає, що отримані кошти банки можуть використовувати з метою спекуляції на валютному ринку, та виведення її за кордон країни. Зокрема, досі існують корупційні чинники при наданні кредитів рефінансування, не розроблений порядок звіту та контролю за використанням раніше отриманих коштів тощо. Водночас, для обмеженого кола банківських установ проводяться нетранспарентні тендери з підтримки ліквідності за зниженою ставкою (майже вдвічі). Отже вирішення цієї проблеми може бути здійснено шляхом посилення контролю та вдосконалення фінансової та статистичної звітності про використання наданих кредитів рефінансування. З цією метою пропонуємо банкам при аналітичному обліку отримання та використання кредитів рефінансування відображати їх на субрахунках, відповідно до їх цільового призначення за кожною окремою операцією.

Висновки і перспективи подальших розробок. За результатами дослідження, можемо визначити основні шляхи вдосконалення обліку, аналізу та контролю процесів рефінансування банків в Україні:

- підтримка ліквідності банків переважно за допомогою короткострокового рефінансування, а саме через впровадження внутрішньоденних кредитів, за умови надійного забезпечення;
- підвищення ефективності підтримки банківської ліквідності за допомогою розвитку ринку держаних цінних паперів;
- надання кредитів за адекватною процентною ставкою та на рівних для всіх банків умовах;
- введення до Плану рахунків комерційних банків та в План рахунків НБУ окремих рахунків IV порядку для обліку груп кредитів рефінансування, що надані через операції прямого РЕПО та шляхом проведення тендера;
- підвищення контролю за здійсненням операцій рефінансування та цільовим використання кредитних ресурсів через їх облік на субрахунках, відповідно до їх цільового призначення за кожною окремою операцією.

Викладені вище пропозиції сприятимуть формуванню сучасної системи рефінансування, яка забезпечить стабільність банківської системи та дасть потужний поштовх до подальшого розвитку.

Недоліки та проблеми у вітчизняній практиці рефінансування, які проявилися під час системної банківської кризи, ще не повністю подолані. Так, потребує додаткового дослідження та доопрацювання чинна нормативно-правова база, механізми рефінансування за кожним окремим інструментом, особливості забезпечення повернення кредитів з рефінансування тощо. Подальші дослідження в цих сферах сприятимуть активізації кредитного ринку та досягненню макроекономічної стабільності в країні.

Список використаних джерел

1. Салтикова Г.В. Рефінансування банків: світова практика та напрями розвитку в

- Україні / Г.В. Салтикова // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2011. – № 2(14). – С. 142–145.
2. Карпінський Б.А. Фінанси: термінологічний словник / Б.А. Карпінський, Т.Б. Щира / Мін-во освіти і науки України. – К. : Професіонал, 2007. – 608 с.
3. Шарп У.Ф. Інвестиції / У.Ф. Шарп, Г.Дж. Александер, Дж.В. Бэйли ; [пер. с англ.]. – М. : Инфра-М, 1998. – 1028 с.
4. Про Національний банк України : закон України : прийнято ВР 20.05.1999 р. № 679-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/679-14>.
5. Положення про регулювання Національним банком України ліквідності банків України шляхом рефінансування, депозитних та інших операцій : постанова Правління НБУ від 30.04.2009 р. № 259 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0410-09>.
6. Положення про надання Національним банком України стабілізаційних кредитів банкам України : постанова Правління НБУ від 13.07.2010 р. № 327 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0540-10>.
7. Положення про окремі питання рефінансування банків : постанова Правління НБУ від 22.05.2014 р. № 303 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/z0532-14.
8. Положення про надання Національним банком України кредитів банкам України для збереження їх ліквідності : постанова Правління НБУ від 24.02.2014 р. № 91 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/z0323-14.
9. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України : постанова Правління НБУ від 17.06.2004 р. № 280 // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2004. – Вип. 9. – С. 24–54.
10. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку Національного банку України : постанова Правління НБУ від 23.12.2005 р. № 496 // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2006. – Вип. 3. – С. 21–59.
11. Положення про рефінансування та надання Національним банком України кредитів банкам України : постанова Правління НБУ від 04.02.2010 р. № 47 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0146-10.
12. Москвічова О.С. Рефінансування як одна з форм державного регулювання ринку кредитних послуг / О.С. Москвічова // Наукові записки. Серія «Економіка». – 2013. – № 23. – С. 310–314 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ecj.oa.edu.ua/articles/2013/n23/60.pdf>.
13. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
14. НБУ збільшує рефінансування банків через дефляцію [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/news/2012/07/15/329410/>.
15. Гриньков Д. Під кожний жир. Банки так и не вернули вовремя около 60 млрд грн кредитов рефинансирования, полученных от НБУ в разгар кризиса / Дмитрий Гриньков // Бизнес. – 2010. – № 30. – С. 34–37.
16. Гриньків Д. НБУ б'є рекорди в рефінансуванні банків [Електронний ресурс] / Дмитро Гриньків. – Режим доступу : <http://news.finance.ua/ua/~2/0/all/2012/08/16/285786>.
17. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник наукових праць / Державний вищий навчальний заклад "Українська академія банківської справи Національного банку України" ; ред. А. О. Спіфанов. – Суми : ДВНЗ "УАБС НБУ", 2009. – Вип. 24. – 386 с.
18. Лист НБУ від 27.03.2014 р. № 19-015/12997 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pard.ua/news/pard_news/2013-03-31-14%253A26.
19. Олифер Г. УКБС-НБУ: Підходи до рефінансування необхідно змінювати [Електронний ресурс] / Галина Олифер. – Режим доступу : http://pard.ua/news/pard_news/2013-03-31-14%253A26.